

BİR FIKRA TİPİ OLARAK “ALDAR KÖSE” VE PSİKOLOJİK YORUMU

Metin AKAR, Aleyna Nur ERNEK, Gonca AKTAŞ¹

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi / Received: 04 Ekim 2022 / 04 October 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 07 Kasım 2022 / 07 November 2022

(Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır.)

Öz: Aldar Köse, Türkiye’de sayılı kişilerin adını duyduğu bir Türk fıkra tipidir. Bu tipin anlatıldığı fıkralar çoğunlukla, Ulu Türkistan sahası içerisindeki Kazak, Kırgız, Özbek, Karakalpak, Azerbaycan ve Türkmen Türkleri arasında yaygındır. Türk dünyasının ortak mirası kabul edilen Aldar Köse, aldatıcı bir tip olması yönüyle fıkralarda doğrudan toplum hayatındaki ilişkileri nükteli ve mizahi bir dille işlemektedir. Toplumun üst sınıfına mensup yöneticileri, zenginleri, ahmakları, hilekâr insanları ve şeytan gibi doğaüstü varlıkları kandıran Aldar Köse, bu yönüyle şöhrete kavuşmuş bir tiptir. Nitekim özünü tanıma ve tanıma konusunda Türk dünyasındaki yeri sönük kalan Aldar Köse hakkında ilmî çalışmalar oldukça yetersizdir. Bu çalışmada, tespit edilen Aldar Köse fıkraları üzerinden Aldar Köse tipi ana hatlarıyla değerlendirilmiş ve yansıtılan ifadelerden hareketle psikolojik bir yorumlama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Aldar Köse, fıkra, tip, mizah, antisosyalite.*

---

* Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul/TÜRKİYE. metinakar@aydin.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-3847-0561>

**İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğrencisi. İstanbul / TÜRKİYE. aleynaerneka@stu.aydin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2735-6480>

***İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğrencisi. İstanbul / TÜRKİYE. goncaaktas@stu.aydin.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-3394-0248>

DOI: 10.17932/IAU.TURKLUK.2015.011/turkluk_v08i2002

“Aldar Köse” as a Type of Anecdote and Its Psychological Interpretation

Abstract: Aldar Köse is a type of Turkish anecdote that few people have heard of in Turkey. Anecdotes of this type are mostly common among Kazakh, Kyrgyz, Uzbek, Karakalpak, Azerbaijani and Turkmen Turks in the Great Turkestan area. Considered the common heritage of the Turkish world, Aldar Köse, as a deceptive type, directly deals with the relations in the social life in anecdotes with a witty and humorous language. Aldar Köse, who deceived the rulers of the upper class of the society, the rich, the fools, the deceitful people and supernatural beings such as the devil, is a famous type with this aspect. As a matter of fact, scientific studies about Aldar Köse, whose place in the Turkish world has faded in terms of recognizing and promoting its essence, are quite insufficient. In this study, Aldar Köse type was evaluated in outline through the identified Aldar Köse anecdotes and a psychological interpretation was made based on the reflected expressions.

Keywords: *Aldar Köse, anecdote, type, humor, antisocial.*

Giriş

Antik Çağ'dan bu yana süregelen “gülme” eylemi, bir davranış biçimi olarak kabul edilmiştir. Farklı disiplinlerin ortak konusunu oluşturan bu eylem üzerine düşünürler, gülmenin öznel, toplumsal, sosyal ve psikolojik yorumunu açıklamaya çalışmışlardır. Gülmenin ne'liği ile ilgili geçmişten günümüze kadar uzanan birtakım teoriler ileri sürülmüştür. Bu teoriler çerçevesinde de gülmenin insan hayatındaki çeşitli olumlu ve olumsuz yansımaları, hem rahatlatıcı bir unsur hem de psikopatolojik bir duygu aktarımı ile ilişkilendirilmiştir (Coştu, 2020: 136). Gülme teorilerinin ortaya çıkışındaki toplumsal ve psikolojik yaklaşımların öncülerinden ikisi Bergson ve Freud olmuştur. Bergson, gülmenin temeline insanı alarak insana özgü olanın dışında herhangi canlı ve cansız unsurun insanda komik bir etki bırakıp insanda gülmeye sebep olmasında yal-

nızca insanî bir tavrın olduğundan bahsetmektedir (Bergson, 2015: 13). Nitekim Bergson'a göre buradaki insanî tavır ve gülmenin anlamı, hem felsefî temellere dayandırılarak hem de toplumsal açıdan ilişkilendirilerek desteklenebilir. Freud ise, gülme eyleminden ziyade, gülmenin kaynaklarından biri olan espri veya mizah kavramları ile ilgilenir. Coştu'ya göre Freud, espriyi hem teknik hem de amacı doğrultusunda değerlendirmeye çalışırken sosyal bağlamı esas alarak gelenekten gelen örnekler çerçevesinde sonuca kavuşturmaya çalışmaktadır (Coştu, 2020: 149). Dolayısıyla gülme eylemini de espriden çıkan bir haz göstergesi olarak değerlendirmektedir. Tüm bu ilkeler, sözlü halk edebiyatının ürünlerinden olan "fıkra" ile mizah ve nükte terimlerindeki ortak noktada birleşmiştir. Özünü tanıma ve tanıtmaya konusunda kültürel birliği bünyesinde barındıran fıkralar, bünyesinde barındırdığı mizahi unsurlar ile toplumun yararlanmasına imkân sağlamaktadır. Nitekim Türk dünyasının ortak mirası kabul edilen ve bu çalışmanın da konusunu oluşturan mevcut Aldar Köse fıkralarının toplum tarafından bilinmediği, Aldar Köse tipi hakkında bir değerlendirmenin kazandırılmadığı görülmektedir. Bu çalışmada da Ulu Türkistan sahası içindeki Kazak halkının edebiyatında belirgin olarak yaşayan Aldar Köse fıkraları temel alınarak Aldar Köse tipi tanımlanmış ve kültürel birliğin oluşturulmasına katkı sağlamak amacıyla disiplinler arası yorumlanması esas alınmıştır.

Aldar Köse

Aldar Köse, Ulu Türkistan sahası içindeki Türkler tarafından bilinen bir fıkra tipidir. Bu fıkra tipinin yaygın olarak Kazak Türkleri arasında varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Kazak halkı yaşamış olan halk temsilcilerinin vefatlarından sonra iyilik ve güzellikleriyle bu kişilerin hayatlarını, yaşadıkları birtakım hadiselerini, toplumdaki yerlerini nesilden nesile anlatmışlardır. Nitekim Daneş Erimbetova'nın (2003: 13) verdiği bilgilere göre, halk temsilcileri hakkında aktarılan bu olaylar, nesil farkından dolayı orijinalliğini kaybetmiş ve rivayetlere dönüşmüştür. Dolayısıyla, bu rivayetler halk tarafından çeşitlilik göstermektedir. Aldar Köse hakkında

anlatılan rivayetlerin efsane, hikâye, masal ve fıkra türleri ile adlandırıldığı görülmektedir. Kazak halk edebiyatı üzerine çalışma yapan çeşitli araştırmacılar, Aldar Köse rivayetlerinin tür bakımından belirlenmesi hakkında farklı görüşlere sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu durum, daha çok incelemelerin yapılması gerektiğinin bir kanıtıdır.

Aldar Köse Fıkraları ve Aldar Köse Fıkra Tipi

Aldar Köse fıkralarının hangi yüzyılda, hangi toplumda oluştuğu hakkında kesin bir hükümde bulunmak oldukça güçtür. Bu görüşü, Aldar Köse'nin hayatı ve edebî şahsiyeti ile ilgili hiçbir bilginin olmaması ile desteklemek mümkündür. Nitekim Aldar Köse fıkraları üzerinden, edebî şahsiyet meselesine az da olsa ulaşmak söz konusudur. Aldar Köse fıkralarının oluştuğu dönem hakkında Erimbetova'nın görüşleri şöyledir: *"1917 İhtilaline kadar olan döneme bakacak olursak, bu dönemde toplum çeşitli sınıflara ayrılmıştır ve feodal bir yapıya sahiptir. Bu dönemin özellikleri, Aldar Köse fıkralarının doğuş zamanının o devre ait olduğunu tahmin edebiliriz."* (Erimbetova, 2003: 16). Aldar Köse fıkralarının ortaya çıkış dönemi ile ilgili görüşlere ek olarak Erdal Aday ve Kanat Moldatajev'in (2016: 80) verdiği bilgilerde, bazı uzmanlar tarafından doğuş sahasının öncelikle Kazak coğrafyasında, daha sonra ise diğer Türk coğrafyalarına yayıldığı belirtilmiştir.

Aldar Köse fıkralarının içeriği, "aldar" kelimesinin anlamını tam olarak karşılamaktadır. Aldar, yalancı anlamına gelmektedir (Erimbetova, 2015: 17). Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ünde yer almayan "aldar" kelimesi, Kaşgarlı Mahmud'un Dîvânü Lûgat-it Türk adlı eserinde, "aldamak, aldatmak" anlamına gelmektedir (Atalay, 2018: 273). Fıkraların te'masını oluşturan bu kelime, aynı zamanda mizahî bir isim olması yönüyle de fıkra tipinin ölümsüzleşmesinde etkili olmuştur. Çünkü mizah, ölümsüzdür. *"Gülmek, ölmeyecek milletin tükenmeyecek gücüdür."* (Erimbetova, 2003: 17).

Köse kelimesine bakıldığında, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ünde, *"bıyığı, sakalı çıkmayan (erkek)"* (TDK,

2019: 1504) olarak tanımlanmaktadır. Bu kelimenin Aldar Köse'nin fizikî özelliği ile örtüştüğünü 'Cirenşe Hatip ve Aldar' fıkrasında görmekteyiz: "Köse! Senin ne sakalın, ne bıyığın var. Bu neden böyledir?" (Erimbetova, 2015: 42). Bu noktada, "aldar" kelimesinin Aldar Köse fıkrası tipinin kişilik özelliğini; "köse" kelimesinin de görünüşünü yansıttığını söylemek mümkündür. Ayrıca, Aldar Köse'nin fizikî özelliklerine bakıldığında, köse oluşundan başka, yüzünün annesine ve gövdesinin babasına çektiği bilinmektedir (Erimbetova, 2015: 42).

Türk toplumunda hayatını idame ettiren Aldar Köse'nin baş tip olduğu Aldar Köse fıkralarının çoğu, hacim bakımından uzun metinlerdir. Uzun metinli fıkralar, mizahî hikâyelerle benzerlik göstermektedir. Nitekim Aldar Köse fıkralarından bazılarının diğer fıkralara oranla hacim bakımından geniş olmadığı görülmektedir. Bu fıkralar; Aldar Köse ile Şeytan, Aldar Köse ve Zengin Oğlu, Aldar Köse ve Tongrak'tır. Halkın her kesiminden seçilen tiplerin yer verildiği fıkralar, halk diliyle kaleme alınmış; kapalı bir dil kullanılmasının yanı sıra iki fıkrada açık saçıklık görülmüştür. Bu iki fıkrası; 'Aldar'ın Elli At Kazanması' ve 'Aldar Köse Adlandırılması'dır.

Aldar Köse fıkraları şunlardır: Aldar Köse ve Kürek Kemiği, Aldar Köse ve Arkadaşı, Aldar Köse ve Alaşa Han, Aldar'ın Şık Bermes Şıgaybay'a Konuk Olması, Cirenşe Hatip ve Aldar, Aldar Köse ile Şeytan, Aldar Köse ile Zengin Oğlu, Aldar Köse ve Zengin Çiftçi, Aldar Köse ve Tongrak, Aldar Köse ile Kurnaz Oğlan, Aldar'ın Doğması, Aldar'ın Elli At Kazanması, Aldar Köse ile Muhtar, Aldar'ın Evlenmesi, Aldar Köse Adlandırılması.

Aldar Köse tipi incelendiğinde, en mühim özelliklerinin yalan söyleme, aldatma ve kandırma olduğu görülür. Bu özelliklerini, saf görüntüsünün arkasında gizlemektedir. Saf görüntüsü ile hanlar, zenginler ve cimrilerle uğraşır; onları kişisel çıkarları uğrunda kullanıp kandırarak istediklerini elde eder. Aldatıcı kimliğiyle sahip olan ve bu kimliğiyle övünen, in-

sanların zaaflarını kolayca tespit eden, insanları acımasızca cezalandıran, saf ve bilgisiz görünen, farklı cinsiyet rollerine bürünen, hanlarla, zenginlerle ve cimrilerle oldukça uğraşan bir tip olan Aldar Köse; bütün fıkralarında, yalancı, akıllı, âdetleri ve gelenekleri bilen bir tiptir. O fıkralarının temelinde mizah ve alayı ön plâna alarak sosyal hayatı, toplumsal problemleri ve dönemin şartlarını işlemektedir. Bu nedenle de bir serüven hâlindeki gelişimi, sürekli değişmiştir. Aldar Köse fıkraları, aklın süzgecinden geçirildiğinde içerik bakımından akla mantığa ters düştüğü, ancak okuyucunun ilgisini çekmesi ve hayatın gülünç kısımlarını oldukça yoğun işlenmesi yönünden oldukça dikkat çekmektedir. Aldar Köse, birçok fıkralarında aldattıcı kimliği ile ön plânda olan bir tip olarak belirse de, nihayetinde dürüst bir tiptir. Bu görüşümüzü, Aldar'ın Elli At Kazanması, Cirenşe Hatip ve Aldar gibi fıkralarda doğruları ve gerçekleri gizlememesi ile desteklemek mümkündür.

Tip ve fıkra eşleştirmeleri aşağıdaki gibidir:

- Aldattıcı kimliğe sahip olan ve bu kimliği ile övünen bir tip olarak Aldar Köse: Aldar Köse ve Kürek Kemiği, Aldar Köse ve Alaşa Han, Aldar'ın Şık Bermes Şıgaybay'a Konuk Olması.
- İnsanların zaaflarını kolayca tespit eden bir tip olarak Aldar Köse: Aldar'ın Şık Bermes Şıgaybay'a Konuk Olması.
- Saf ve bilgisiz görünen bir tip olarak Aldar Köse: Aldar Köse ile Arkadaşı.
- Farklı cinsiyet rollerine bürünen bir tip olarak Aldar Köse: Aldar Köse ve Alaşa Han.
- Zenginlerle, hanlarla ve cimrilerle uğraşan bir tip olarak Aldar Köse: Aldar Köse ve Alaşa Han, Cirenşe Hatip ve Aldar, Aldar'ın Elli At Kazanması, Aldar Köse Adlandırılması.

- İnsanları acımasızca cezalandıran bir tip olarak Aldar Köse: Aldar'ın Şık Bermes Şıgaybay'a Konuk Olması, Aldar Köse ile Muhtar, Aldar Köse Adlandırılması.

Aldar Köse ve Kürek Kemiği

Bu fıkrada Aldar Köse; yalancı, akıllı, aldatıcı olup aldatıcı kimliğiyle övünen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Fıkırada, misafirlige gittiği zengin adamı ve eşini kandırıp hilelere başvuran Aldar Köse, daha sonra başka bir zengine de aynı davranış biçimlerini tekrarlamaktadır. Bu fıkradaki yardımcı kahramanlar incelendiğinde, yalnızca zengin insanlar oldukları fikrine ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, kandırdığı kişiler refah seviyesi yüksek bir grubun üyeleri oldukları için Aldar Köse tipi, bütünüyle kendi içsel dünyasında rahatsızlık duymaktadır. Bu sebeple de, insanları kandırır ve yalan söyler. Aldar Köse'deki kandırma ve yalan söyleme eylemi, bir serüven hâlinde devam eder ve adeta yalancı kimliği ile özdeşim kurar:

Aldar Köse, yolda bulduğu kürek kemiğiyle zengin bir adamın evine gider. Evde et pişiren kadını, kendisinin de bir eti olduğunu, kazanda kaynatmak istediğini söyleyerek kandırır. Karşılığında bir toklu alır. Bu tokluyla başka bir zenginin köyüne gider ve toklusunu zengin adamın kuzularının arasına salar. Toklusunu keser ve kanını diğer on kuzuya sürüp zengin adamı kandırarak bu on kuzuya sahip olur (Erimbetova, 2015: 26-27).

Aldar Köse ile Arkadaşı

Fıkırada, padişahın kızını parasız görebilmek için çeşitli yollara başvuran Aldar Köse ve zengin bir cimri arkadaşı arasındaki olaylar, Aldar'ın üzerine kaynar su dökülüp deve dikenindeki bitkinin vücudunda yarattığı reaksiyonlar ve daha sonra tekrar dirilmesi efsanevi niteliktedir. Bu fıkrada Aldar Köse'nin en belirgin özelliği, fikrimizce kurnazlığıdır:

Aldar Köse, zengin ve cimri arkadaşının vesilesiyle padişahın güzel kızını, para vermeden görmek ister. Aldar Köse de, -son-

ra geri vermek şartıyla- bir koyun isteyerek kabul eder. Kızı birkaç kez görür, hatta aynı odada uyurlar. Ertesi gün de köyle- rine dönerler. Döndükten sonra Aldar’dan parasını ister. Aldar, çeşitli yalanlarla kandırır. En son karısına hasta olduğunu söy- letir ve onu görmek isteyen zengin cimriye ölü taklidi yapar. Zengin cimri de, öldüğünü sanıp kazanda suyu iyice kaynata- rak üzerine döker ve Aldar’ın bir kat derisi atar. Sonrasında, Aldar’ın altına, deve dikenini adındaki çiçeği koyar. Aldar, tüm bu eziyetlere dayanır. Zengin cimri, en sonunda keten bezi- ne sarıp gider ve arkasından Aldar Köse dirilir (Erimbetova, 2015: 28-29).

Aldar Köse ve Alaşa Han

Fıkroda Aldar Köse, Han’ı kandırmak için çeşitli yöntemlere başvurmuş ve başarılı olmuştur:

Altınları tarlaya ekip çoğaltmak gibi bir hünere sahip oldu- ğunu söyleyerek Alaşa Han’ı kandıran Aldar Köse, onu ikna ederek altınları alır. Han, belirli zamanlarda askerleri kontrol için gönderir. Askerlerin geldiği bir gün, Aldar Köse kız kılığına girmiş bir şekilde onları karşılamaktadır. Kendisini Aldar Köse’nin kız kardeşi olarak tanıtır ve abisinin yağmur yağmadığı için altınları çoğaltamadığını, handan korktuğu için altın aramaya gittiğini, bulursa geleceğini söyler. Alaşa Han, kızı getirtip kendi kızlarının yanına koyar. Hanın kızlarından birinin, “*üçümüzden birisi erkek olsaydı ne iyi olurdu*” (Erim- betova, 2015: 32) demesine karşılık, yalandan suya fisıldaya- rak ertesi gün “*Sevgili Allah bana verdi!*” (Erimbetova, 2015: 33) diyerek erkek kimliğine bürünür. İlerleyen zamanlarda Han, bu kızı evlenmek üzere bir vezire verir. Kız kılığına giren Aldar Köse, vezirin hazinelerini ve iki atını alarak kaçır. Daha sonra da kız kılığından çıkıp Alaşa Han’a gelerek altın borcu- nu öder. Sözde kız kardeşinin başına gelenleri öğrenince orta- lığı yıkar. Han, bu durum neticesinde, Aldar Köse’yi kızıyla evlendirip kendisine vezir yapar (Erimbetova, 2015: 30-35).

Aldar'ın Şık Bermes Şıgaybay'a Konuk Olması

Fıkırada, insanların zaafalarını kolayca tespit eden Aldar Köse, kıvrak zekâsıyla Şık Bermes Şıgaybay adındaki zengin cimriye ders verme amacı ile birtakım oyunlar oynamaktadır:

Şık Bermes Şıgaybay adındaki zengin cimri, evine kimseyi almayan, alsa bile yemek yedirmeyen biridir. Aldar Köse, Şıgaybay'ı cömert bir insana dönüştürmek üzere yola çıkar. Şıgaybay'ın evine ulaşır ve gizlice gözlemedikten sonra eve girer. Gözlemlerini anlatır ve misafir olarak orada kalır. Şık Bermes Şıgaybay'ın yemeğini yer, atına biner ve kızını alıp oyununu bitirerek köyüne döner (Erimbetova, 2015: 35-40).

Cirenşe Hatip ve Aldar

Fıkırada Aldar Köse, kurnaz ve açığözlü oluşunu gözler önüne sermektedir:

Jenibek Han'ın çağdaşı olan Aldar Köse, bir gün Han ve beylerinin yaptığı yanlışlıkları görür ve milletin önünde Jenibek'in değerini düşürür. Jenibek de, onu yurttan kovmanın çözümlerini arar. Bulunan bir çözüm şudur: *“Zor soru soralım! Soruya cevap verirse, at başı altın vereceğiz; veremezse yurttan kovacağız.”* (Erimbetova, 2015: 41) Aldar'ın iki ihtiyar arkadaşı vardır: Biri, ak sakallı ve kara saçlı; diğeri, kara sakallı ve ak saçlıdır. Aldar'ın kendisi de kösedir. Bu bilgilerden hareketle soracakları sorular da şunlardır: *“Birincisi, Köse, neden köse olmuş? İkincisi, Köse'nin niçin bir arkadaşı kır sakallı, kara saçlıdır?”* (Erimbetova, 2015: 41). Aldar, soruları önceden tahmin eder ve arkadaşlarıyla cevaplarını önceden hazırlar. Saraya gittiklerinde tüm sorulara doğru cevap verir üç heybe altın alırlar. Üç heybe altının hepsini Aldar'ın aldığı öğrenen Cirenşe, altınların yarısını alabilmek için Aldar'ı takip eder ve onu yakalayıp soru sorar. Aldar, uydurduğu yalanla Cirenşe'nin atına binip gider (Erimbetova, 2015: 40-43).

Aldar'ın Elli At Kazanması

Fıkırada Aldar Köse, kurnazlığı sayesinde zengin bir insanı kandırarak maddî anlamda bir güç elde etmeyi hedeflemektedir:

İhtiyar bir adamın küçük oğlu uzunca bir yolculuktan sonra büyük bir dağın eteğine gelir, fakat bu dağ, ihtiyarın yolunu keser. Aldar da, bu duruma üzülererek dağı geçebilmek için elinden ne gelirse yapar. Tepeye ulaştığında bayılır; ayıldığında, tepesine konan baykuşla şiir söyleyerek yoluna devam eder. Yolda güzel bir manzara içinde gördüğü eve girmek için dağdan iner. Evin içinde kim olduğunu gözetlerken bir adam ve kadının öpüştüğünü görür. O sırada hapşırarak onları korkutur. Kadın, adamı sandığa saklar. Aldar onları görmesine rağmen, sanki hiç görmemiş gibi davranarak selam verip içeri girer. Kadınla şakalaşırken bir sürü bilgi edinir. Evin asıl sahibi zengin adam, Aldar’a kim olduğunu sorunca falcı olduğu yalanını uydurur. Zengin adam, kendisinden bahsedip Aldar’dan fal açmasını isteyince hemen role girer. Sandık etrafında dolaşarak bu sandığın bir an önce uzaklaştırılması gerektiğini söyler. Zengin adamdan onayı alınca sandığı açıp elindeki sıcak suyu adamın kafasına döker. Adam kaçır, zengin adam ise korkudan bayılır. Ayıldığında, Aldar’a teşekkür eder ve atını ona verir. Ayrıca, baykuşunu ona satmasını ister. Aldar, kurnazlığı sayesinde, elli at karşılığında baykuşu satar (Erimbetova, 2015: 49-54).

Aldar Köse ile Muhtar

Fıkroda Aldar Köse, muhtarı, ders verme amacıyla oluşturduğu plânla acımasızca cezalandırmaktadır:

Aldar Köse, tüm köy halkına ıstırap çeken muhtardan intikam almak için karısını da dâhil ettiği bir plân oluşturup uygulamaya döker. Aldar Köse, plânını şu şekilde açıklar: *“Hanım, ben gidip muhtarı eve misafirliğe davet edeceğim. Muhtar gelir gelmez sana, ‘Hey, hatun! Kalk, sofraya hazırla! Saygın misafirlerimiz var.’ diyeceğim, fakat sen yataktan kalkmadan duymamış gibi yatacaksın. Ben ikinci defa bağıracağım, sen yine duymamazlıktan gel. Ben sinirlenerek gelip bıçakla boğazını keserim. Sen önceden bir tavuğu kesip kanıyla bir torbayı doldurup boğazına bağlarsın. Sonra muhtara, ‘Bak hocam, sinirden karımı öldürüverdim. Bunun diril-*

mesi için dua et' diyeceğim. Sonra ben gelip kulağına boru ile bir şeyler söyleyeceğim, sen kalk ve 'özür dilerim, derin uykuya dalmışım' diyerek işini yapmaya devam et." (Erimbetova, 2003: 55). Muhtar geldiğinde, bu plân uygulanır. Muhtar, Aldar Köse'nin yalandan öldürdüğü karısını boruyla dirilttiğini görünce, boruyu ona vermesini ister. Aldar Köse, bir kese altına boruyu satar. Muhtar da, Han'ı eve çağırarak Aldar Köse gibi plân yapar. Fakat o, Aldar Köse'nin karısını yalandan öldürdüğünü bilmediğinden kendi karısını gerçekten öldürür. Boruyla dirileceğini zanneder, fakat dirilmez. Bunu gören Han, muhtarın idam edilmesini emreder ve böylelikle Aldar Köse, halkın intikamını almış olur (Erimbetova, 2015: 55-56).

Aldar Köse Adlandırılması

Fıkırada Aldar Köse, yalanlarıyla ve tasarladığı plânla insanları acımasızca cezalandırmaktadır:

Aldar Köse, başka bir Han'a bağlı olan bir ülkeye göçer, fakat dolandırdığı insanlar altınlarını geri almak uğruna onun peşini bırakmaz. Toplamda altmış kişiyi, Aldar'ı bulmak için gönderirler. Bunu duyan Aldar, bir buçuk gün ömrü kaldığı yalanyla köy halkını evine toplayıp mezarını kazarlar. Gecedan mezarın içine on gün yetecek kadar yemek, odun, çakmak ve maşa koyarak ertesi gün mezara girer. Yedisi okunurken gelen altmış askere öldüğünü söylerler. Aldar'ın mezarına giden askerler, mezardan duman çıktığını görünce teker teker tuvaletlerini yapmaya giderler. Aldar, hepsinin cinsel organını yakalayıp kızgın maşayla kıstırır. Bir süre sonra askerler, bu yerin Han'ına giderek şikâyetlerini anlatırlar. Bu sırada, kıymetli ipeklerle giyinmiş bir adam, Han'ın sarayına gelir. Kendisini, "*çok dolaşan köyünün Kösev (=maşa) adlı zenginiyim*" (Erimbetova, 2015: 57) diye tanıtır. Orada bulunan altmış kişinin, babasından kalan altı yüz kişi içinden kaçan haydutlar olduğunu, inanmazsa cinsel organlarına bakabileceğini söyler. Han, maşa damgalarını görünce onları hemen hapse attırır. Sonrasında da onları satıp parasını Aldar'a verir. Yaşanılan bu

olaydan sonra, Aldar ismine *köse* kelimesinin eklenmesiyle halk arasında, *Aldar Köse* olarak adlandırılır (Erimbetova, 2015: 57-60).

Aldar Köse Tipinin Psikolojik Yorumu

Aldar Köse fıkra tipi, psikolojik açıdan ele alındığında, antisosyalitenin ağırlıklı olduğu görülür. Aldar Köse tipi, toplum dışı özellikler gösterir. Bu özellikler; yalan söyleme, aldatma, kandırma, kurnazlık, kendi çıkarları uğruna insanları kullanma ve saldırgan davranışlar sergilemedir.

Aldar Köse, sık sık yalan söylemekte, insanların zayıflıklarını tespit ederek onları kandırmakta, kişisel çıkarları uğruna başka kimseleri (zenginleri, hanları, cimrileri) aldatmaktadır. Kendi amaçlarına ulaşmanın en iyi yolunun kurnazlık olduğunu düşünerek hareket eden Aldar Köse, kurnazlık yaparak borç adı altında aldığı para ve altınları geri ödememektedir.

Başka kimseleri aldatma, Aldar Köse'nin yaşam biçimidir. Âdeta aldatıcı kimliğiyle özdeşim kurar. Bu yönüyle oldukça övünür. Aldatıcılığıyla övünmesi, fikrimizce narsisistik bir örüntüye sahip olduğunu düşündürür. Bu görüşü, narsisistik örüntüye sahip olan bireylerin övüngeç olması ile ilişkilendirmek mümkündür. Bununla birlikte narsisistik örüntüye sahip olabileceğini düşündüren bir başka özelliği de, kendi amaçları uğruna diğer kimseleri (zenginleri, hanları, cimrileri) kullanma girişimidir.

Aldar Köse'nin aslında kurnaz olup saf bir tipe büründüğü ve plânlı hareket edip amaçlarına ulaştığı görülür. Jungiyan bakış açısına göre, Aldar Köse'nin kurnaz olup kendisini saf göstermesi, toplum içinde takındığı personası, yani maskesidir. Jung'a göre persona, bireyin gerçekte olduğu değil, diğer insanların ve kendisinin olduğunu düşündüğü maskedir (Jung, 2020: 61). Aldar Köse de, kişiliğinin öznel kısmını gizlemekte, bir başka deyişle, kurnaz görünümünü bastırmakta ve toplumdaki diğer kişilerin üzerinde etki yaratabileceği "saf" bir görünüme girmektedir. Freudyen bakış açısına göre ise, Aldar'ın

id ve süperegosunun çatışması durumunda egosunun çözüm bulduğu bir savunma mekanizmasıdır. Anna Freud'a göre savunma mekanizmaları, egonun sınırlarını korumak için id'i, yani dürtüleri felce uğrattığı önlemlerdir (Freud, 2020: 16). Aldar Köse'nin kullandığı savunma mekanizması, karşıt tepki oluşturmaz. Aldar Köse, karşıt tepki oluşturma savunma mekanizması ile asıl özelliğini (kurnazlığını) değil, olmayan bir özelliğini (saflığını) yansıtır.

Sonuç

Türk Halk Edebiyatı, saha, tür, şekil ve muhteva bakımından çok zengindir. Bu zengin mirasın tanıtılması, okunması ve öğretilmesinde kullanılan yöntemler, Daneş Erimbetova'nın eseri örneğinde birer ilham kaynağıdır. Aldar Köse adı ile söylenen efsanevi hikâyeler, sözlü edebiyat geleneğindeki fıkrâ türünün bir yansıması olarak kabul edilmiştir. Yalancı ve aldatıcı anlamına gelen "aldar" kelimesi, Aldar Köse fıkralarının temasını oluşturmaktadır. Bu kelime, Aldar Köse tipinin en belirgin özelliğini yansıtır. Aldar Köse, bu özelliğiyle âdeta özdeşim kurmaktadır. Toplum içinde kendisine saf görünüm veren maskesini takarak bu özelliğini gizlemekte; hanlar, zenginler ve cimrilerle uğraşmaktadır. Bu, onun antisosyal davranışlarını sergilemesi için egosunun çözüm bulduğu bir savunma mekanizmasıdır. Karşıt tepki oluşturarak saf görüntüsünü kullanıp insanları kişisel amaçları uğrunda kullanmakta ve kandırmaktadır. Bu yönüyle övünmesi de, narsisistik bir örüntüye sahip olabileceğini düşündürmektedir.

Kaynakça

- Aday, E. ve Moldatayev, K. (2016). Kazak Halk Edebiyatında Bir Mizah Kahramanı Olarak Aldar Köse, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* (16,1): 79-90.
- Atalay, B. (2018). *Divânü Lûgat-it Türk Tercümesi*, 7. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bergson, H. (2015). *Gülme – Komiğin Anlamı Üstüne Deneme*, çev.: Yaşar Avunç, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coştu, F. (2020). Gülme Üzerine Bir Deneme: Bergson ve Freud, *Felsefe Dünyası Dergisi* (71,1): 135-154.
- Erimbetova, D. (2003). *Aldar Köse Fıkraları*, 1. Baskı, İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Freud, A. (2020). *Ben ve Savunma Mekanizmaları*, 6. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2020). *Dört Arketip*, 7. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Köroğlu, E. (2013). *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, Ankara: HYB Yayıncılık.
- (2019). *Türkçe Sözlük* / haz.: Şükrü Halûk Akalın... [ve başk.], 11. Baskı (tıpkıbasım), Ankara: Türk Dil Kurumu.